

Психічне здоров'я нації в умовах воєнних загроз: правовий та безпековий аспектНазарій Щур¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	343.13:355.4

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21538466>

Статтю присвячено проблемам комплексного правового аналізу психічного здоров'я нації в умовах воєнних загроз.

Автором констатовано, що проблема забезпечення, охорони та захисту права на психологічне здоров'я населення є актуальною на сучасному етапі розвитку державності через глобальні та регіональні загрози масового характеру. Звернуто увагу, що для України питання особливо актуалізується через довготривале перебування нашого суспільства в умовах конвенційних військових загроз, що активізувалися з повномасштабним вторгненням держави-агресорки.

Умотивовано, що психічне здоров'я як охоронюваний законом юридичний інститут складається з правовідносини, що регулюють сферу охорони, захисту та протидії психічних розладів у населення (сюди включено широкий спектр станів, у тому числі нервові розлади та розлади, пов'язані з вживанням психоактивних речовин, а також стани, що включають депресію та занепокоєння, стани, а також важкі та інвалідні стани, такі як шизофренія та біполярний розлад, стани, що спричиняють думки про самогубство, посткризові психологічні стани, епілепсія, деменція) та правовідносин у сфері психічного благополуччя як чинник соціального добробуту населення.

У статті доводиться, що національна система права в основних концептах відповідає міжнародним стандартам громадського здоров'я. Додаткового правового регулювання та комплексного юридичного регулювання потребує безпековий вимір державної політики у сфері охорони психічного здоров'я, оскільки цей інститут виступає елементом національної безпеки держави та розвитку наступних поколінь, післявоєнного відновлення України.

Акцентовано увагу на стратегічному, довготривалому підході до політики у сфері охорони психічного здоров'я, оскільки Україна перебуває в стані війни вже тривалі роки, тому існують вже покоління людей які проживають своє життя у військово-політичній реальності, що безумовно вплине на майбутнє українське покоління.

Ключові слова: психологічне здоров'я, громадське здоров'я нації, війна, благополуччя, психічні розлади, національна безпека.

The article is devoted to the problems of a comprehensive legal analysis of the mental health of the nation in conditions of military threats.

¹ аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0009-0004-8025-8374>
nazarii.m.shchur@lpnu.ua

The author states that the problem of ensuring, protecting and defending the right to psychological health of the population is relevant at the present stage of statehood development due to global and regional threats of a massive nature. It is noted that for Ukraine the issue is especially relevant due to the long-term presence of our society in conditions of conventional military threats, which intensified with the full-scale invasion of the aggressor state.

It is motivated that mental health as a legally protected legal institution consists of legal relations regulating the sphere of protection, defense and counteraction to mental disorders in the population (this includes a wide range of conditions, including nervous disorders and disorders associated with the use of psychoactive substances, as well as conditions that include depression and anxiety, as well as severe and disabling conditions such as schizophrenia and bipolar disorder, conditions that cause suicidal thoughts, post-crisis psychological states, epilepsy, dementia) and legal relations in the sphere of mental well-being as a factor in the social well-being of the population.

The article proves that the national legal system in its basic concepts corresponds to international public health standards. Additional legal regulation and comprehensive legal regulation require the security dimension of state policy in the field of mental health, since this institution is an element of the national security of the state and the development of future generations, the post-war restoration of Ukraine.

The emphasis is on a strategic, long-term approach to policy in the field of mental health, since Ukraine has been in a state of war for many years, so there are already generations of people who live their lives in military-political reality, which will certainly affect the future Ukrainian generation.

Keywords: psychological health, public health of the nation, war, well-being, mental disorders, national security.

Вступ

Актуальність проблеми. Воєнні загрози для цивільного населення, тай для комбатантів стали первинним викликом для Українського суспільства починаючи ще з 2014 року та значно посилюються з початком повномасштабного вторгнення держави-агресорки у 2022 році. Нажаль ситуація політико-військового характеру не передбачає значного покращення й нині, війна спричиняє значні людські втрати, масове переміщення населення, руйнування інфраструктури та тривалий вплив на психічне здоров'я громадян.

Постійне перебування в умовах небезпеки, переживання втрати близьких, вимушене переселення, бойові дії та інформаційний тиск призводять до зростання рівня тривожності, депресивних розладів, посттравматичного стресового розладу та інших психічних порушень. У таких умовах психічне здоров'я населення набуває не лише медичного, а й соціального, економічного та правового значення, стаючи важливою складовою національної безпеки.

Особливої актуальності набуває питання правового забезпечення охорони психічного здоров'я, адже держава зобов'язана створити ефективні механізми реалізації права людини на охорону здоров'я, забезпечити доступність якісної психологічної та психіатричної допомоги, захистити права осіб із психічними розладами та сприяти їх соціальній реінтеграції. Водночас сучасні виклики вимагають удосконалення законодавства, розвитку міжвідомчої взаємодії, адаптації національних правових механізмів до міжнародних стандартів, а також формування комплексної державної політики у сфері психічного здоров'я.

Разом з тим нині в юридичній літературі відсутня належна увага до питання психологічного здоров'я нації загалом через складність проблематики, її комплексних

характер та незначну громадську та державну увагу до визначеного предмету дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання громадського здоров'я аналізували науковці багатьох напрямків від медицини до психології, й такий аналіз створює матрицю наукового розуміння проблематики. Так, Яценко І. О. Мехед О. Б. досліджували психічне здоров'я є невід'ємну частиною загального благополуччя, вказуючи, що громадське здоров'я загалом сприяє зміцненню психоемоційного середовища через створення соціальної підтримки, доступності психологічної допомоги та просування психічної гігієни [1].

Часно досліджують аспекти охорони та захисту психологічного здоров'я певних груп населення, зокрема дітей та молоді (Барна Л., Панченко О., Кабанцева А., Сердюк І.) [2,3], ветеранів (Кобець І.) [4], мігрантів (Dadras O., Hazratzai M.) [5] та інших, а також чинники впливу на психологічне благополуччя нації (І. Жаровська [6], О. Котуха [7]).

Однак на сьогодні відсутнім аналіз особливостей правової політики у сфері психічного здоров'я нації у світлі протистояння військовим загрозам конвенційного характеру.

Метою статті є комплексний правовий аналіз психічного здоров'я нації в умовах воєнних загроз.

Результати

Для розкриття мети дослідження, на нашу думку, первинно слід визначитися з розумінням предмету дослідження.

Психічне здоров'я на міжнародному рівні позиціоновано дуже широко, що зумовлено передусім глобальним розумінням родового поняття «здоров'я». Відповідно до статуту ВООЗ «здоров'я — це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб чи недуг». Психічне здоров'я є невід'ємним елементом здоров'я нації та включає в собі стан психічного благополуччя, а не тільки відсутності психічних хвороб.

Генеральний директор ВООЗ Т. А.Гебрейєсускацтві визначає психологічне здоров'я однієї з областей, що вимагають активізації дій, оскільки суспільство та держава має забезпечити стан «відповідно до якого людина може вести повноцінне життя, повністю реалізувати свій потенціал, продуктивно брати участь у житті наших спільнот та демонструвати життєстійкість перед стражданнями та лихами» [8].

За сучасним визначенням ВООЗ, «Психічне здоров'я – це стан психічного благополуччя, який дозволяє людям справлятися зі стресами життя, реалізовувати свої здібності, добре навчатися та працювати, а також робити внесок у розвиток своєї громади» [9].

Таким чином беручи до уваги тлумачення міжнародних експертів та використовуючи метод дихотомічного поділу ми можемо виокремити дві сфери суспільних відносин в контексті правового регулювання інституту психічного здоров'я.

По-перше, це правовідносини, що регулюють сферу охорони, захисту та протидії психічних розладів у населення.

До них включено широкий спектр станів, у тому числі нервові розлади та розлади, пов'язані з вживанням психоактивних речовин, а також стани, що включають депресію та занепокоєння, стани, а також важкі та інвалідні стани, такі як шизофренія та біполярний розлад. Медики ВООЗ зазначають також, що «екстремальним, проте нерідким результатом психічних розладів за відсутності лікування є самогубство» [8].

Також до таких станів віднесено й епілепсію та деменцію як неврологічні стани, що мають ряд спільних рис із психічними розладами з точки зору надання допомоги.

Але цей перелік не є вичерпним, оскільки психіка людини є такою широкою категорією, що в умовах певних ситуацій екстраординарного характеру, додатково

можуть провокуватися розлади особливого характеру. Тому фахівці констатують, що «серйозним чинником ризику розладів психічного здоров'я є гуманітарні надзвичайні ситуації, у яких порушується діяльність соціальних структур і формальне і неформальне надання допомоги особам із важкими психічними розладами». Вони звертають увагу, що за результатами проведених епідеміологічних обстежень коефіцієнт поширеності депресії становив 17%, а посттравматичних стресових розладів серед населення, що постраждав від конфліктів 15%, що суттєво вище за середні рівні поширеності цих станів у загальній популяції [8].

По-другу, до інституту правового регулювання психічного здоров'я також варто віднести психічне благополуччя як чинник соціального добробуту населення.

Постійно присутні глобальні загрози психічному здоров'ю. Зростаюча соціальна та економічна нерівність, затяжні конфлікти та надзвичайні ситуації в галузі охорони здоров'я загрожують прогресу в покращенні добробуту. Зовсім недавно пандемія COVID-19 вплинула на психічне здоров'я і благополуччя дуже багатьох людей, як із захворюваннями, що раніше існували, так і без них, і посилила соціальну нерівність, а також системні недоліки в частині надання послуг.

На відміну від першої групи правовідносин, яка спрямована на запобігання, виявлення та лікування психічних розладів, ця сфера охоплює комплекс заходів, спрямованих на формування сприятливого соціального, економічного, освітнього та культурного середовища, у якому людина може реалізувати власний потенціал, підтримувати психологічну стійкість, будувати соціальні зв'язки та ефективно виконувати свої суспільні ролі. Іноземні експерти акцентують, що «нездатність пом'якшити наслідки зміни клімату та нездатність адаптуватися до зміни клімату, а також міждержавні конфлікти є особливо серйозними глобальними ризиками у короткостроковій та довгостроковій перспективі» [10]

До цієї групи правовідносин також необхідно віднести державні гарантії щодо забезпечення можливості населення тай окремої особи протидіяти соціальним, політичним, військовим, екологічним та іншим загрозам здоров'ю глобального чи регіонального характеру. В науковому контексті таку протидію називають експресивною гнучкістю, що визначається як здатність адаптуватися до змінних контекстуальних вимог шляхом посилення та придушення власних емоційних реакцій [11]

Патель В., С.Саксена та інші вказують, що психічне здоров'я є продуктом індивідуальних, соціальних та екологічних факторів [12]. Тому загалом можемо констатувати, що проблема забезпечення психічного здоров'я нації полягає у комплексі заходів що стосується забезпечення не тільки медичного критерію, зокрема боротьбі з психічними розладами, але й значно ширшого механізму державно-соціальної політики, що включає освітні, соціально-фінансові, інформаційні, екологічні, недискримінаційні та інші чинники. Розвиток психологічної стійкості громадян повинен бути спрямований на активізацію превентивних умов, що допомагають людині досягнути благополуччя попри зовнішнє нестабільне середовище перебування.

Позитивно оцінюємо той факт, що сучасне національне правове регулювання також відійшло від медичного підходу в контексті тлумачення психічного здоров'я. Нещодавно прийнятий комплексний нормативний акт у цій сфері, який загалом відображає позитивні світові стандарти та гуманістичні цілі правової держави – ЗУ «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні». Стаття 1 цього закону вказує таке розуміння: «психічне здоров'я - складова загального здоров'я та стан благополуччя, а не лише відсутність психічних та поведінкових розладів, за якого кожна особа може реалізувати власний потенціал, впоратися із життєвими труднощами, продуктивно і плідно навчатися та працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти» [13].

Водночас повномасштабна збройна агресія проти України істотно трансформувала зміст державної політики у сфері забезпечення психічного здоров'я. Якщо у мирний час основний акцент робився на наданні психіатричної та психологічної допомоги окремим категоріям населення, то в умовах війни питання психічного здоров'я набуло ознак складової національної безпеки, людського потенціалу держави та її післявоєнного відновлення.

Воєнні дії спричиняють безпрецедентний вплив на психічний стан населення незалежно від безпосереднього перебування особи в зоні бойових дій. Постійна загроза життю, вимушене переміщення, втрата членів сім'ї, руйнування житла, тривале перебування під повітряними тривогами, економічна нестабільність, інформаційний тиск та невизначеність майбутнього формують комплекс стресових чинників, які можуть призводити як до розвитку психічних розладів, так і до суттєвого зниження загального психічного благополуччя населення.

Наукова спільнота сучасності зазначає, що довга тривалість конфлікту в поєднанні з численними пов'язаними з ним наслідками, такими як повна невизначеність, несприятливі економічні умови та тривожний медіа-фон, мають тривалий вплив на психічне здоров'я населення. Звернуто увагу, що «тривала війна в Україні виявила слабкі місця в національній системі охорони психічного здоров'я та підкреслила важливість економіки психічного здоров'я. Для запобігання подальшим проблемам психічного здоров'я вкрай важливо розробити комплексний набір заходів, спрямованих на зміцнення потенціалу системи охорони психічного здоров'я в Україні. Наразі система охорони психічного здоров'я України страждає від нестачі фінансових та людських ресурсів, що перешкоджає її здатності надавати належну підтримку тим, хто її потребує. Для вирішення цієї проблеми необхідні спільні зусилля українських зацікавлених сторін у сфері психічного здоров'я та міжнародних урядових та неурядових організацій для забезпечення підтримки та нарощування потенціалу служб психічного здоров'я в Україні» [14].

Враховуючи аргументованість такої позиції узагальнимо необхідність комплексної системної правової політики охорони психічного здоров'я населення з аспектом на ефективне фінансово-організаційне забезпечення досліджуваної сфери.

Разом з тим, доречно також говорити про стратегічний, довготривалий підхід до такої політики, оскільки Україна перебуває в стані війни вже тривалі роки, тому існують вже покоління людей які проживають своє життя у військово-політичній реальності, що безумовно вплине на майбутнє українське покоління.

Наукова спільнота (зокрема А. Вентрільйо, Ф. Річчі, Х. Торалес та ін.) доводять, що концепція міжпоколінньої травми може мати далекосяжні наслідки. Це стосується тих регіонів, де цивільне населення неодноразово переживало випадки насильства та, можливо, постійно зазнавало критичних життєвих подій та травматичного стресу. У цьому контексті наслідки цих подій для індивідуального благополуччя та глобального психічного здоров'я, ймовірно, будуть зареєстровані ще багато років. Відповідно, термінова допомога та дії щодо вирішення проблеми психічного здоров'я в рамках сучасних конфліктів повинні бути акцентовані в гуманітарних, політичних та дипломатичних втручаннях. Так само політика в галузі охорони здоров'я повинна застосовувати довгостроковий підхід для підтримки ініціатив у рамках глобальних та громадських цілей у сфері психічного здоров'я [15].

У цьому контексті доцільно звернути увагу і на необхідність інтеграції політики у сфері охорони психічного здоров'я до загальної системи забезпечення національної безпеки та людського розвитку. Сучасні міжнародні підходи дедалі частіше розглядають психічне здоров'я як один із ключових елементів стійкості держави, адже психологічно стійке населення є необхідною умовою ефективного функціонування економіки, системи державного управління, сектору безпеки і оборони, освіти та соціальної сфери.

Відповідно, забезпечення психічного благополуччя населення повинно здійснюватися не лише через систему охорони здоров'я, а й шляхом комплексної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, роботодавців, громадських організацій та міжнародних партнерів.

Особливого значення набуває впровадження правових механізмів ранньої профілактики психоемоційних розладів. Мова йде не лише про доступність психологічної допомоги, але й про формування сприятливого соціального середовища, яке сприяє розвитку стресостійкості, соціальної згуртованості, взаємної підтримки та довіри у суспільстві. Саме превентивний характер державної політики дозволяє мінімізувати негативні наслідки тривалого впливу стресогенних факторів та зменшити майбутнє навантаження на систему охорони здоров'я.

Окремої уваги потребує безпековий вимір державної політики у сфері охорони психічного здоров'я. За сучасних умов психічне здоров'я населення вже не може розглядатися виключно як складова соціальної чи медичної політики. Його стан безпосередньо впливає на здатність держави забезпечувати стійкість суспільства до внутрішніх та зовнішніх загроз, підтримувати функціонування демократичних інститутів, зберігати людський капітал та забезпечувати обороноздатність країни. Право на психічне здоров'я дедалі більше набуває значення одного із елементів системи національної безпеки.

Висновки

Проблема забезпечення, охорони та захисту права на психологічне здоров'я населення є актуальною на сучасному етапі розвитку державності через глобальні та регіональні загрози масового характеру. Для України питання особливо актуалізується через довготривале перебування нашого суспільства в умовах конвенційних військових загроз, що активізувалися з повномасштабним вторгненням держави-агресорки.

Умотивовано, що психічне здоров'я як охоронюваний законом юридичний інститут складається з правовідносини, що регулюють сферу охорони, захисту та протидії психічних розладів у населення та правовідносин у сфері психічного благополуччя як чинник соціального добробуту населення. Доведено, що загалом національна система права відповідає міжнародним стандартам громадського здоров'я.

Додаткового правового регулювання та комплексного юридичного регулювання потребує безпековий вимір державної політики у сфері охорони психічного здоров'я, оскільки цей інститут виступає елементом національної безпеки держави та розвитку наступних поколінь, післявоєнного відновлення України.

Література:

1. Ященко І. О., Мехед О. Б. Роль фахівця з громадського здоров'я в забезпеченні фізіологічного та психічного здоров'я населення. *Матеріали VII Міжнародного симпозіуму «Освіта і здоров'я підрастаючого покоління»* : зб. наук. праць. Ч. 2 / за ред. В. Г. Білик. Київ : Алатон, 2025. Вип. 7. С. 160–161.
2. Панченко О. А., Кабанцева А. В., Сердюк І. А. Стрес в умовах воєнного стану та його наслідки для психічного здоров'я молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2025. № 3. С. 65–69. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.3.11>.
3. Барна Л. С. Психічне здоров'я дітей під час війни: розлади, ризики та шляхи підтримки. Погляд на проблему. *Ліки України*. 2025. № 4 (290). С. 29–30. DOI: [https://doi.org/10.37987/1997-9894.2025.4\(290\).332933](https://doi.org/10.37987/1997-9894.2025.4(290).332933).
4. Кобець І. Психічне здоров'я та працевлаштування ветеранів: стан і рекомендації міжнародних організацій. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2025. № 8. С. 94–101. DOI: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-2.13>.

5. Dadras O., Hazratzai M. S. The Silent Trauma: US Immigration Policies and Mental Health. *The Lancet Regional Health – Americas*. 2025. Vol. 44.
6. Жаровська І. М. Агресивна поведінка в сучасному транзитивному суспільстві: філософсько-правові та теоретико-правові аспекти. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 12–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-13-02>.
7. Котуха О. С. Захист права людини на охорону здоров'я: гарантії та допустимі обмеження. *Юридичний вісник*. 2025. № 2. С. 29–68. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2025.6>.
8. World Health Organization. Mental health: strengthening our response. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>
9. World Health Organization. Global burden of mental disorders and the need for a comprehensive, coordinated response from health and social sectors at the country level. Sixty-fifth World Health Assembly. WHA65.4. Geneva, 2012. URL: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA65/A65_10-en.pdf
10. Heading S., Zahidi S. Global Risks Report 2023. Geneva: World Economic Forum, 2023. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf
11. Bonanno G. A. The Resilience Paradox. *European Journal of Psychotraumatology*. 2021. Vol. 12. Article 1942642. DOI: <https://doi.org/10.1080/20008198.2021.1942642>.
12. Patel V., Saxena S., Lund C., Thornicroft G., Baingana F., Bolton P., Chisholm D., Collins P. Y., Cooper J. L., Eaton J., Herrman H., Herzallah M. M., Huang Y., Jordans M. J. D., Kleinman A., Medina-Mora M. E., Morgan E., Niaz U., Omigbodun O., Prince M., Rahman A., Saraceno B., Sarkar B. K., De Silva M., Singh I., Stein D. J., Sunkel C., Unützer J. The Lancet Commission on Global Mental Health and Sustainable Development. *The Lancet*. 2018. Vol. 392. P. 1553–1598. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31612-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31612-X).
13. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX. Відомості Верховної Ради України. 2025. № 31. Ст. 103.
14. Seleznova V., Pinchuk I., Feldman I. et al. The Battle for Mental Well-Being in Ukraine: Mental Health Crisis and Economic Aspects of Mental Health Services in Wartime. *International Journal of Mental Health Systems*. 2023. Vol. 17. Article 28. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13033-023-00598-3>.
15. Castaldelli-Maia J. M., Ventriglio A., Torales J., Liebreinz M., Bener A., Smith A., Ricci F. Navigating a World in Conflict: The Mental Health Implications of Contemporary Geopolitical Crises. *Industrial Psychiatry Journal*. 2024. Vol. 33 (Suppl. 1). P. S268–S271. DOI: https://doi.org/10.4103/ipj.ipj_46_24.